

Liaudies meno tradicijų tąsa šiuolaikinėje kalvystėje

Kalvystė Lietuvoje yra viena tautodailės šakų, turinti senas etnines tradicijas. Skirtingais laikotarpiais buvo naudojami įvairūs metalai. Pirmieji duomenys mus pasiekia iš antrojo tūkstantmečio prieš mūsų erą. Daugiausia tai papuošalų detalės. Nuo pirmojo mūsų eros tūkstantmečio dažniausiai kalama paprasta geležis. Ją naudoja ir namų apyvokos daiktams, įrankiams ir kt. Vėliau kalvystės elementai paplito kaip žmogaus aplinką puošiančios detalės.

Mituose ir sakmėse nuo seno minimi kalviai ir jų galybę rodantys darbai. Pranė Dundulienė, nagrinėdama senovės sakmes, apibūdino mitinį kalvį. Saulė pradžioje buvo laikoma didžiąja dangaus ugnimi, žibintu. Ilgainiui imta manyti, kad dangaus šviesulius nukalė dieviškasis kalvis. Apie tai kalba rašytiniai šaltiniai ir mitologinė tautosaka. XIII a. Voluinės kronikoje greta namų dievaičio minimas dieviškasis kalvis (Teliavelis). Minėtą kroniką papildė kitas ano meto šaltinis – Malalos kronika (1261), kurioje rašoma, kad lietuvių giminės jotvingiai ir prūsai aukoja aukas dievams, tarp kurių minimas Teliavelis - kalvis, kuris Saulę sukaustęs ir pakabinęs danguje, kad ji šviestų žemei. Atrodo, kad šis kalvis gyvena žemėje, kur yra metalų ir kala dangaus šviesulius. Danguje, pasak senųjų tikėjimų, yra tik akmenys, kuriuos Perkūnas naudoja savo kirvukams arba strėlėms.

Pasak XIV a. pabaigos rašytinių šaltinių, Jeronimas Prahieškis suradęs lietuvių gentį, kuri meldėsi Saulei ir garbino reto didumo geležinį kūjį. Paklausti žyniai paaiškino Jeronimui, jog kadaise daug mėnesių nebuvo matyti Saulės: kažkoks galingas karalius laikęs ją kaip belaisvę, uždarytą tvirčiausiame bokšte. Zodiako ženklai šiuo didžiuoju kūju sudaužė bokštą, išvadavo Saulę ir gražino žmonėms. Apie tai, kad šis kūjis neva nukritęs iš dangaus, kaip rašo Norbertas Vėlius, J. Prahieškis nieko nesako. Panašus mitas iš Mažeikių apskrities: Jaunuolis buvęs prarytas slibino ir išspjautas tamsiame krašte. Pamatęs žiburį priėjo pilį. Pilyje radęs didelę skrynį, užrakintą devyniomis spynomis, o šalia jos tokio didumo kūjį, kad žmogus negalėtų net pajudinti iš vietos. Šalia kūjo buvo parašyta, kad šioje skrynioje uždaryta tos šalies karališkoji šeima. Kas trim smūgiais numuš visas devynias spynas - išlaisvins karalystę. Jaunuolis, ilgainiui įgijęs jėgų, pakėlęs kūjį, numušęs spynas ir pamatęs akinančią Saulės šviesą. Panašių mitinio arba dieviškojo kalvio vaizdinių turėjo ir kitos tautos, pvz., graikų Hefaiostas, žydų Tabalkainas, romėnų Vulkanas, skandinavų Toras, suomių Ilmarinas. Pastarasis nukalė dangų, išlenkė orui dangtį, padarė iš geležies ugninį erelį Sampą – visų gamybos šakų simbolį. Mitologinė tautosaka irgi

mini, kad dievaitis Kalvelis buvęs Perkūno pagalbininkas, sietas su ugnimi ir vandeniu. Senovėje Vilniuje kalviai dirbo Perkūno kulto centro kaimynystėje. Net ir pats Perkūnas buvo laikomas aukščiausiojo Dievo kalviu. Griaudžiant sakydavo, kad ateina senasis kalvis Perkūnas. Arba: „Perkūnas kala, žiežirbos byra“... Perkūno sinonimas buvo kalvis Bruzgulis, iš savo nukaltų patrankų šaudantis velnius. Lietuvių dievaitis Kalvelis analogiškas latvių Dangaus kalviui, suomių Ilmarinui, baltarusių Nepaprastajam Kalviui, pritačiusiam Mėnulį ant ažuolo – Pasaulio medžio. Su Perkūnu susijusio mitinio kalvio vaizdiniai žinomi visame Pabaltijyje, Skandinavijoje, Vakarų Baltarusijoje. Tad galima manyti, kad lietuvių Kalvelis yra senosios mitologijos reliktas. Jis yra Perkūno pagalbininkas, stebuklingų daiktų (ginklų, Saulės, Mėnulio) kalėjas, slibinų, milžinų ir kt. nugalėtojas. Lietuvių mito motyvas apie tai, kad velnias pavogęs dievo Griaustinio įrankius, padirbtus jo kalvio, žinomas ne tik lietuviams, bet ir visiems baltams, skandinavams, estams. Įprastinis Perkūno įrankis nuo seniausių laikų – akmeninis kirvis arba kūjis galėjo būti nukaltas jo paties arba jo kalvio. Metalų amžiuje tas kirvis nukalamas iš metalo. Mitai apie dangaus kalvį paplito žalvario amžiuje kartu su kalvystės atsiradimu. Tačiau daugiau reikšmės jie įgavo tada, kai žmonės susipažino su geležimi. Vario, žalvario, vėliau ir geležies panaudojimas paliko gilius pėdsakus ne tik mūsų krašto, bet ir daugelio kitų tautų mitologijoje.

Mitologijoje pastebimas kalvio vaidmuo ir jo galybė turi ryšį su realiu požiūriu kasdienybėje į žemišką visuomenės dalyvį, amatininką kalvį. Jis visada būdavo pagarboje, įsivaizduojamas kaip išskirtinės jėgos ir žinių įsikūnijimas. Meninėje savo veikloje meistras, be abejonės, turėdavo pasižymėti sumanumu, gebėjimu įsivaizduoti ir realizuoti sumanymą. Užsakovui visuomet rūpėjo patogumas, praktiškumas padargo, kurį užsakydavo savo ūkiui ar dailumas, tradiciškumas, precizika papuošalo, kurį užsisakydavo estetiniams poreikiams tenkinti.

Kalvis perduodavo savo amato patirtį iš kartos į kartą. Kiekvienos epochos poreikiai diktavo sąlygas. Naujų technologijų pažanga skatino amatininkų kūrybiškumą. Lietuvoje XVI a. kalvystė, kaip ir kiti amatai, išgyveno naują vystymosi etapą. Pažangias technologijas ir laikotarpiui būdingą stilių praturtino iš įvairių Europos miestų atvykę meistrai. Kiekvieno kalvio konkurencingumas priklausė nuo jo sugebėjimo įsisavinti naujas technikas, lavinti skonį. Retuose tarpukariuose edukacijos procesas vyko siunčiant vietinius amatininkus „pasižmonėti“. Meistrai keliaudavo į Prancūzijos, Olandijos, Vokietijos, Italijos dirbtuves padirbėti pameistriui. Po kelerių metų jie grįždavo į tėvynę kaip savarankiški ir gerbiami meistrai. Jie įkurdavo savo dirbtuves, kurioms gaudavo išimtinės privilegijas: žemei, statyboms, veikalai.

Šiuolaikinės kalvystės gyvybingumas pulsuoja ir priklauso nuo rinkos. Svariausią pagrindą jai suteikė kryždirbystė. Produktyvumo postūmis buvo pirmoji XX a. pradžios tautinio atgimimo banga. Susiformavo dekoratyvių kalvystės detalių tradicija: tvorų, langų grotų, šviestuvų, dekoratyvinių grotelių. Metalų pramonės augimas teigiamai veikė žanro plėtrą.

Antroji dekoratyvios kalvystės pakilimo banga vyko tarpukariu. Etniniam žanro stiliui formuoti padėjo brolių Vileišių vykdoma ūkinė ir kultūrinė veikla. Daugelis dabartinių kalvių savo kūrybos estetiškus principus susiformavo muziejuose ir parodose stebėdami supančios kalvystės pavyzdžius. Susikūrus įvairiems dariniams, puoselėjantiems amatus, palengvėjo kiekvieno meistro būklė ir edukacija. Rengiamos parodos, seminarai, kvalifikacijos kėlimo kursai skatino meistrystės augimą. Dailės kombinateuose, kūrybiniuose susivienijimuose buvo lengviau gauti užsakymą, realizuoti gaminį, o tai reiškė – susidaryti sąlygas kasdieniam egzistavimui. Kalvystės žanro puoselėjimui didelę įtaką padarė Lietuvos liaudies meno draugija, vėliau tapusi Lietuvos tautodailininkų sąjunga. Šalia įprastų renginių organizavimo buvo pradėtas vykdyti žanro gyvybingumo monitoringas. Tai leido įvardinti problemas ir trukdžius, kurie stabdė normalų kalvystės vyksmą ir tuo pačiu numatyti veiksmų programą jiems šalinti. Žinant situaciją buvo atkreiptas dėmesys į naujus iššūkius kalvystei. Parduotuvėse atsirado sunkiai apibrėžiamas suvenyrinės kalvystės produktas.

Būtų paprasta sekti kalvystės raidą, jei ne šiuolaikinės vizualinės informacijos sklaidos intensyvumas. Jis daro įtaką šiuolaikiniam procesui ir dažnai turi neigiamą poveikį. Beveidės kosmopolitinės kultūros banga skverbiasi į etnokultūros erdvę. Ne viename parodos kataloge ar analitiniame žvilgsnyje specialistų pastebima, kad daugėja estetiniu požiūriu bevertės, „kičinės“ produkcijos. Ji sėkmingai gyvuoja, nes pažeisdama estetikos ir technikos tradicijas, tampa pigi ir randa nišą rinkoje.

Kalvystės žanrą aktyvino Lietuvos tautodailininkų sąjungos rengiamos Amatų dienos. Nuo 1971 m. vyko kalvystės renginiai. Vienas iš jų – Lietuvos kalvių kalvio rinkimai. Didelės pastangos nukreipiamos ryškinant autorinį braižą, atlikimo technikos tobulumą. Šiuolaikinių kalvių gretose išsiskiria kai kurie meistrai. 1986 m. Lietuvos kalvių kalvio vardas buvo suteiktas Vytautui Jaručiui. Jo kūrybai būdingas metodiškas nuoseklumas. Sumanymų eskizai pasižymi tobulu piešiniu. Kaldamas metalą autorius nepraranda detalių masyvumo, nors tai reikalauja didelių fizinių pastangų. Jų sąskambį graškščiai jungia saikingai ekspresyviu siluetu. Metalinių detalių plokštumas kalvis virpina faktūromis. Šis metodas suteikia kūriniams pabrėžtiną rankų darbo šilumą. Tai vienas iš segmentų, siejantis V. Jaručio kūrybą su lietuvių kalvystės tradicijomis. Kita sąsaja – meistro vartojami simboliai: gyvybės medis, saulutė, mėnulis, žvaigždė, žaltys, paukštis, angelas, tulpė, rūta ir kt. V. Jarutis plačios amplitudės meistras. Iš metalo nukala didelius eksterjerinius monumentus ir tuo pačiu sugeba sukurti originalius juvelyrikos (sidabro, žalvario, vario, gintaro) dirbinius, kurių ne vieną įsigiję Lietuvos muziejai.

2009 m. Lietuvos kalvių kalviu buvo pripažintas Vladas Kuzinas. Meistro energija ir karštas būdas atsispindi jo kalvystės kūrinių stiliuje. Skirtingai nei V. Jaručio, V. Kuzino sprendimai turi daugiau spontaniškumo, momentinio ekspromto, kuris pabrėžia kūrybiškumą.

Daugumoje autoriaus sukurtų darbų atsispindi gerai įsisavinti lietuvių tradicinės kalvystės principai, simbolika. Kai kuriuose interjeriniuose dirbiniuose jaučiama barokinio stiliaus ar dvaro kultūros įtaka. Platus domėjimosi akiratis, komunikabilumas, smalsumas sudaro sąlygas tobulinti technologiją, amato pažinimą. V. Kuzinas yra puikus pedagogas. Jis nuosekliai dėsto savo mintis, todėl turi amato pasekėjų – mokinių. Meistras puikiai jaučiasi dirbdamas svetimoje kalvėje, kitoje šalyje, viešojoje erdvėje – aikštėje. Ne kartą siunčiamas atstovauti Lietuvai į tarptautinius seminarus, simpoziumus ar konkursus, iš kurių parsiveža puikius įvertinimus, taip pat sėkmingai garsina lietuvių tautodailės tradicijas.

Puoselėjant lietuvių tradicinę kalvystę daug nuveikė Panevėžio krašto kalvis Vytautas Kryževičius. Aukštaitijos regione jis vienas iš aktyviausių dalyvių šiuolaikinės tautodailės gyvenime ir savo pavyzdžiu įkvepia jaunąją kartą. V. Kryževičiaus dirbinių stilistikai būdingas lengvas permatomas ažūras. Skirtingai nuo V. Jaručio ir V. Kuzino, meistras vengia masyvumo, sunkių metalo plotų. Jo saulutės, kryžiai puikiai tęsia senas kalvystės tradicijas ir yra poetiškai lengvi kaip sniegės. Kalvystės amato meistrystę jis demonstruoja jautriai lanksčiomis linijomis, valdoma ritmika. Toks vaizdavimo stilius reikalauja didesnių komponavimo pastangų.

Kiekviename Lietuvos etnografiniame regione kalvystės amatas vystosi neprarasdamas ryšio su praeitimi, išlaikoma aukšto lygio meistrystė. Plati stilių ir technikos įvairovių amplitudė atspindi proceso pilnakraujiškumą.